

HOOFSTUK 4: VERHALE OOR/EN PASTORAAT

In hierdie hoofstuk word aandag gegee aan enkele pastorale teoloë wat teen die einde van die twintigste eeu 'n terugblik (verhale oor pastoraat) gee op die ontwikkeling van pastorale benaderings gedurende daardie eeu. Nadat ek oor hul modelle gereflekteer het, stel ek voor dat 'n herindelings van hierdie ontwikkeling gemaak word aan die hand van die wyse waarop daar in die pastoraat met verhale omgegaan is en steeds omgegaan word (verhale en pastoraat). Ek suggereer dat hierdie herindelings beter in staat is om die huidige, nuwe ontwikkelings op die gebied van die pastoraat te akkommodeer.

4.1 Die tipologie van Charles V. Gerkin

Gerkin (1997:105) sê dat hy in sy soeke na 'n nuwe model vir pastoraat, sterk aanklank gevind het by die historiese teoloog, George A. Lindbeck, se tipologie van teologiese modelle. Lindbeck, aldus Gerkin (1997:106), beskryf drie modelle. Alle teologieë korrespondeer met een van dié drie. Dié drie is: die stellingsmatige (*propositionalist*) model, die ervarings-ekspressiwistiese (*experiential-expressivist*) model en die kultureel-linguïstiese (*cultural-linguistic*) model. Hierdie tipologie van Lindbeck word deur Gerkin (1997:105-113) diensbaar gemaak aan die pastorale teologie en laasgenoemde skrywer kenskets die landskap van die pastoraat aan die hand van dié drie modelle.

Die teologieë wat die **stellingsmatige model** volg, maak op tetiese wyse waarheidsaansprake aangaande objektiewe realiteite (Gerkin 1997:106). Voorstanders van hierdie teologieë oordeel dat teologiese uitsprake van dieselfde orde is as filosofiese of wetenskaplike uitsprake. Net soos in die geval van laasgenoemde dissiplines korrespondeer teologiese stellings met die werklikheid wat dit beskryf. Volgens dié model is 'n ware gelowige gevolglik iemand wat 'n bepaalde groep teologiese stellings as waar aanvaar. Hierdie beoefening van teologie is eie aan die ortodoksie en sekere vorme van neo-ortodoksie.

Die fundamentele taak van pastoraat wat op die stellingsmatige model geskoei is, is om die waarheidstellings wat betrekking het op die pastorale situasie onder bespreking te kommunikeer met dié verwagting dat die hoorder dit sal aanvaar en glo. Gerkin (1997:106) noem Eduard Thurneysen en Edward Thornton as eksponente van hierdie pastorale benadering.

Die era van die Verligting en die moderne tydvak wat daardeur ingelei is, gaan gepaard met 'n wending na die self (Gerkin 1997:107). Gerkin (1997:45) skryf as volg oor die Verligting:

The enlightenment was an age marked by the rise of secularism: The belief that human history as well as contemporary life can be understood without speaking of God or assuming divine activity in human affairs....The turn was marked by basic trust in human rationality, enthusiasm for the possibilities of human learning, and confidence in empirical methods of discerning truth.

Die **ervarings-ekspressiwistiese model** stoel op hierdie moderne wending na die self. Die teologiese fokus is nie objektiewe waarheid soos vervat in seker stellings nie, maar menslike, religieuse ervaring. "Theological doctrines are thus 'noninformative and nondiscursive symbols of inner feelings, attitudes, and orientations'..." (Gerkin 1997:106). In hierdie model is teologie nie analoog aan wetenskap nie, maar aan die digkuns, kuns en estetika.

Op pastorale gebied het dié wending na die self tot uitdrukking gekom in 'n groeiende belangstelling in psigologiese prosesse (Gerkin 1997:49). Dit het die weg geopen vir 'n "... full-blown appropriation of the rapidly developing psychological sciences" (Gerkin 1997:49).

Gerkin (1997:107) is van mening dat pastorale sorg in die twintigste eeu, naas die neo-ortodokse weg wat deur Thurneysen gebaan is, grotendeels geskoei is op die lees van die ervarings-ekspressiwistiese model. "Twentieth-century care's focus on the concrete experience of individuals and families has quite naturally... lent itself to a sometimes rough-hewn experiential-expressivist dialogue between the specifics of an encountered human experience and the meanings of certain

theological symbols” (Gerkin 1997:107). Die menslike ervaring is gewoonlik beskryf met behulp van psigologiese taal. Op die wyse van Paul Tillich is teologiese simbole dan gesoek wat korreleer met die psigologies geïnterpreteerde ervaring. Soms was hierdie simboliese konneksies eksplisiet, maar meesal nie (Gerkin 1997:111).

Lindbeck se derde model word die **kultureel-linguïstiese model** genoem (Gerkin 1997:108). Terwyl die stellingsmatige aanpak van die teologie analoog is aan die wetenskap en die ervarings-ekspressiwistiese model vergelykbaar is met die kunste, is die kultureel-linguïstiese model analoog aan kultuur. In die kultureel-linguïstiese model word godsdiens gesien as 'n kultuuruiting, as 'n omvattende en gemeenskaplike interpretasieskema wat beliggaam word in mites, narratiewe en rituele, waardeur die ervaring en verstaan van die mens en die wêreld gestruktureer word. Die teologie maak 'n bepaalde godsdienskultuur en sy beliggaming in narratiewe en rituele tot objek (Gerkin 1997:108).

Lindbeck, volgens Gerkin (1997:109), voer aan dat die religieuse ervaring van die individu nie in die individu begin en hy/sy dan uitwaarts beweeg op soek na 'n geloofsgemeenskap nie. Persone stel nie eers 'n geloofsraamwerk saam of word bewus van 'n bepaalde religieusiteit in hulself en probeer daarna om 'n geloofsgemeenskap te vind by wie hy/sy aanklank vind nie. Die omgekeerde is eerder die geval.

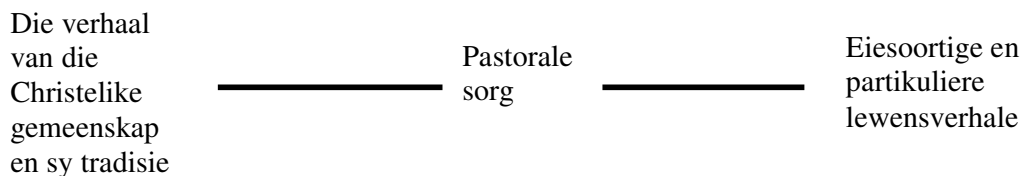
... to become religious – no less than to become culturally or linguistically competent – is to internalize a set of skills by practice and training.... To be or become religious is... through and through a communal experience. It is to have one's ways of feeling, thinking and acting shaped by a community of faith and practice that orders one's life.

(Gerkin 1997:109-110)

Gerkin (1997:108) vergelyk die opneem van 'n individu binne 'n geloofsgemeenskap met die aanleer van 'n grammatika. Om aan 'n bepaalde geloofsgemeenskap te behoort, behels die inneem van 'n sekere grammatika, 'n manier van praat, 'n interpretasieraamwerk wat die individu se ervaring, optrede

en verstaan van homself en sy wêreld struktureer. "The story of one's life is stitched into the larger narrative of the Christian story" (Gerkin 1997:108).

Die pastorale model wat op die grondslag van die kultureel-linguïstiese benadering ingerig word, noem Gerkin (1997:111) 'n narratief-hermeneutiese model. Dit is die model wat gemelde skrywer self voorstaan. Die benaming narratief-hermeneuties beklemtoon die menslike geneigdheid om die lewe te struktureer na gelang van verhale asook die mag van interpretasie om die lewe te vorm en sorg te verleen. Gerkin (1997:111) skematiseer die narratief-hermeneuties-pastorale model as volg:



Pastorale sorg beklee die midde-posisie in die dialogiese ruimte tussen die verhale van die Christelike geloofsgemeenskap en die veelvuldige lewensverhale van mense. Dié midde-posisie is van groot belang en kommunikeer 'n aantal uitstaande kenmerke van die narratief-hermeneutiese model. Gerkin (1997:112-113) sonder drie uit:

- Die doel van pastorale sorg is die fasilitering van die dialoog tussen die verhaal van die Christendom en sy tradisie, en die partikuliere lewensverhale van mense.
- Die skema illustreer dat die dialogiese verhouding tussen lewensverhale en die Christelike verhaal spanningsvol of dialekties verloop. Daar is nooit 'n volmaakte passing tussen dié twee stelle verhale nie. Dit bring mee dat die pastor wat by die pastorale proses betrokke raak hom/haar in 'n spanningsveld begeef. In hierdie spanningsveld word van die pastor gevra om hom-/haarself soms aan die kant van die verhaal van die Christendom te skaar en van daardie kant af aan die gesprek deel te neem. Ander kere, tydens dieselfde proses, sal die pastor hom-/haarself aan die kant van mense en hul lewensverhale plaas. "Thus pastoral work within

the tension of dialogue always involves mobility, the ability to move from side to side" (Gerkin 1997:113).

- Pastorale sorg behels die fasilitering van die instandhouding, en ontwikkeling van die Christelike geloofsgemeenskap se verhaal en dié se dialoog met sy tradisie, sowel as die fasilitering van die groei en ontwikkeling van partikuliere lewensverhale.

4.2 Heitink se drie fases

Heitink (1998:43) skets drie lyne waarlangs die pastorale teologie in die twintigste eeu ontwikkel het. Dié drie word as opeenvolgende fases gesien (Heitink 1998:69).

Kerugmatiese pastoraat word eerste aan die orde gestel (Heitink 1998:43-54). Die kerugmatiese pastoraat bot na die Eerste Wêreldoorlog in Duitsland en ontwikkel in nou samehang met die dialektiese teologie van Barth en ander. Eduard Thurneysen neem op pastorale gebied hier die voortou. Ander vertolkers van die kerugmatiese pastoraat wat later op die toneel kom, is ondermeer H. Asmussen, H. Tacke en T.C. Oden (Heitink 1998:46-49). Heitink (1998:49-53) onderskei ook ander strominge wat verwant is aan die kerugmatiese pastoraat. Hieronder resorteer die Calvinistiese stroming (o.a. G. Brillenburg-Wurth), die noutetiese pastoraat van J.E. Adams en die tradisioneel Rooms-Katolieke sakramentalistiese pastoraat.

In aansluiting by R. Riess, beskryf Heitink (1998:49) die eiendomlike van kerugmatiese pastoraat aan die hand van die relasie tussen pastoraat en terapie. Kerugmatiese pastoraat word gedra *door een consistente theologiese visie* (Heitink 1998:49). Die teologiese identiteit van die pastoraat kry groot klem en word streng bewaar. Dit gee aanleiding tot 'n skerp skeiding tussen teologie en psigologie, pastoraat en psigoterapie. Vir Thurneysen is pastoraat 'n spesiale vorm van prediking (Heitink 1998:44). Dit is die toespitsing van die Woord van God op die individu. Aangesien die Woord van God, wat van buite die mens kom, 'n

kritiese element is wat weerstand in die mens oproep, lei dit noodwendig tot spanning in die pastorale gesprek en kry die gesprek die karakter van 'n strydgesprek.

Terapeutiese pastoraat vorm die teenbeeld van kerugmatiese pastoraat, skryf Heitink (1998:64) in navolging van R. Riess se kriteria. In eersgenoemde heers 'n positiewe verhouding tussen pastoraat en psigoterapie en die pastorale kommunikasie steun swaar op metodes wat 'n deeglike empiriese onderbou het. Daarenteen is die teologiese identiteit van terapeutiese pastoraat minder prominent.

Die V.S.A. is die bakermat van terapeutiese pastoraat en die persoon wat deur Heitink (1998:56) uitgesonder word as die belangrikste pastorale teoloog wat hierdie benadering representeer, is Seward Hiltner. Vir Hiltner is *pastoral counseling* primêr *counseling*. Tekenend hiervan is dat in genoemde teoloog se boek *Pastoral counseling* die pastorale dimensie eers aan die einde aandag kry onder die opskrif *Religious resources*.

Terwyl Karl Barth die belangrikste bondgenoot van kerugmatiese pastoraat is, vervul Paul Tillich met sy korrelasieteologie hierdie rol in terapeutiese pastoraat. Die werk van Hiltner, waarin hy teologiese en psigologiese insigte korreleer, toon duidelik Tillich se invloed (Heitink 1998:57).

Ander belangrike vertolkers van terapeutiese pastoraat is A. Boisen, R.C. Cabot, R.L. Dicks en H. Clinebell in die V.S.A. en W. Zijlstra in Nederland. Onder verwante strominge bespreek Heitink (1998:64-67) O. Pfister, H-J. Thilo, J. Scharfenberg, asook die charismatiese pastoraat van onder andere K.J. Kraan.

Na die kerugmatiese fase en die terapeutiese fase bevind die pastoraat hom sedert die sewentigerjare in 'n nuwe, **hermeneutiese fase** (Heitink 1998:69). Die nuwe hermeneutiek benadruk interpretasie en verstaan. In die verstaansgebeure word tradisie en ervaring met mekaar verbind. Die waarheid is relasioneel. Dit

word gevorm in die wisselwerking tussen subjek en objek, ervaring en tradisie. In die proses van verstaan en waarheidsvorming, is die menslike of subjektiewe kant dus medekonstitutief (Heitink 1998:78).

In die hermeneutiek het ons gevolglik altyd met twee pole te doen, dié van die tradisie en dié van die ervaring (Heitink 1998:69). Toegepas op die teologie: Mense vang die Woord op binne hul eie verstaanshorison van waaruit hulle dan dié Woord interpreteer.

Die hermeneutiese benadering bring aan die lig dat ons in die polarisasie tussen kerugmatiese (tradisie) en terapeutiese (ervaring) pastoraat met 'n vals dilemma te make het. Dit blyk reeds uit die geskiedenis van dié twee benaderings dat daar nie 'n waterdigte skeiding tussen hulle aangebring kan word nie. In die een benadering tref ons ook elemente van die ander aan.

Heitink (1998:69) is 'n voorstander van die hermeneutiese benadering. Genoemde skrywer meld dat hy reeds in die sewentigerjare 'n hermeneutiese standpunt ingeneem het in 'n destydse publikasie waarin hy die begrip "bipolariteit" ontwikkel het as die definiërende begrip waarmee hy sy pastorale posisie onderskei het (Heitink 1998:69-70). Heitink (1998:70) het die begrip "bipolariteit" in die pastorale teologie ingevoer onder invloed van veral Hendrikus Berkhof se teologie, vir wie goddelike heil en aardse werklikheid komplementêre begrippe is. Daar is 'n verhouding (kontinuïteit en diskontinuïteit) tussen dié twee werklikhede. Heitink (1998:70-71) belig hierdie verhouding verder aan die hand van die teologiese konstruksie besondere genade, algemene genade, Skrif, verbond en pneumatologie. In die verlengde van hierdie verhoudingsdenke word teologie en psigologie, asook pastoraat en ander vorme van hulpverlening só op mekaar betrek dat "... alleen via het ene moment het andere tot zijn recht kan komen..." (Heitink 1998:71).

Hermeneutiese pastoraat bemiddel tussen teologiese taal en psigologiese taal, tussen die verhaal van God en die verhaal van die mens (Heitink 1998:71). As 'n

bipolêre benadering wil dit steeds ook die ander pool in die gesprek benadruk. Terwyl die verhaal van God met die mens enersyds teologies verhelder word, word die verhaal van die mens andersyds psigologies verdiep. Dié twee is verskillende verhale, maar soms spring daar 'n vonk oor van die een na die ander. Die een taal of verhaal vloei oor in die ander en in die tussenmenslike ontmoeting word iets ervaar van die ontmoeting met God. So kry die gesprek 'n sakramentele karakter. Die gesprek word 'n geleidende element van die heil.

Hierdie gebeure is nie metodies maakbaar nie!

Weereens met verwysing na R. Riess se analise, merk Heitink (1998:78) op dat 'n bipolêre benadering, waarin die pole van tradisie en ervaring op mekaar betrek word en mekaar ook wedersyds onder kritiek stel, reg kan laat geskied aan sowel die teologiese identiteit van die pastoraat as aan die kommunikatiewe eis wat in psigologiese opsig daaraan gestel word.

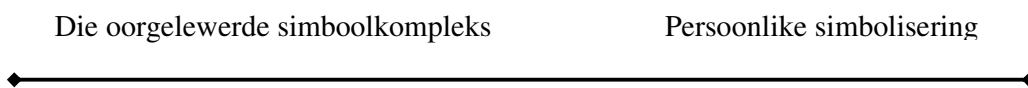
Die ontwikkelingslyn van hermeneutiese pastoraat kan teruggespoor word tot aan die begin van die negentiende eeu, tot by F. Schleiermacher, *de poortwachter van de moderne theologie* (Heitink 1998:72). Schleiermacher was die eerste vir wie hermeneutiek nie alleen uitlegkunde was nie, maar ook die leer van die verstaansproses. Die inlewingsvermoë van die subjek staan sentraal in laasgenoemde. Op die gebied van die hermeneutiek sedert Schleiermacher, sonder Heitink (1998:74) die bydraes van H-G Gadamer en P. Ricoeur uit.

Enkele noemenswaardige vertolkers van hermeneutiese pastoraat is M. Josuttis, W. Jentsch, J.J. Rebel en D.J. Louw. Ook die narratiewe benadering van Ch.V. Gerkin, R. Bons-Storm, H.J. Veltkamp en ander resorteer hieronder.

4.3 Pastoraat tussen simboolkompleks en persoonlike simbolisering: M. van Knippenberg en W. Putman

Van Knippenberg (1987:74) skryf dat die pastoraat in die verlede gedomineer is deur twee rigtings. Genoemde skrywer onderneem om tussen dié twee te

onderskei met behulp van die simboliese interaksieteorie. Willem Putman (1994:152-154) volg hom hierin na. Teen die agtergrond van die simboliese interaksieteorie konstateer Van Knippenberg (1987:74) dat alle pastorale modelle hulle iewers bevind op die kontinuum tussen simboolkompleks en persoonlike simbolisering. Putman (1994:152) beeld dit grafies só uit:



Onder simboolkompleks "... verstaan we een geobjektiveerde sosiale realiteit waarin een sisteem van betekenisverlening ligt opgeslagen. Dit is een meer of minder samenhangend geheel van symbolen dat in een kultuur of deelkultuur is gecreëerd om de identiteit uit te drukken, bijvoorbeeld 'het woord van de schrift' of 'de leer van de kerk' " (Van Knippenberg 1987:74). Persoonlike simbolisering staan in spanning hiermee. Persoonlike simbolisering verwys na subjektiewe singewing, na die manier waarop mense hier en nou hul waardeöriëntasies simboliseer. Die twee hoofrigtings in die pastoraat se swaartepunt lê by een van hierdie twee punte op die kontinuum, óf die oorgelewerde simboolkompleks óf persoonlike simbolisering.

Die eerste hoofrigting wat Van Knippenberg (1987:74-76) omlin, noem hy **kerugmatiese pastoraat**. Die term "kerugmaties" dui op 'n tipe pastoraat waarin die verkondiging van 'n geobjektiveerde simboolkompleks van primêre belang is. Die simboolkompleks (byvoorbeeld die woord van God of die leer van die kerk) is 'n gegewe grootheid en word gesien as die simbolisering van die geopenbaarde waarheid. Die simboolkompleks gaan die ervaring vooraf en staan selfs daarteenoor. Die simboolkompleks verskaf die riglyn vir die gelowige se lewe. Die belangrikste taak van die pastor is die oordra van die simboolkompleks (Putman 1994:152). Die situasie van die pastorant word binne hierdie werkwyse nie noodwendig verontagsaam nie, maar sy situasie word geïnterpreteer in die lig van die simboolkompleks (Van Knippenberg 1987:75).

Die metode van die kerugmatiese pastoraat behels dus dat die pastor vanuit die simboolkompleks na die pastorant werk (Van Knippenberg 1987:75). Putman (1994:152) maak die volgende grafiese voorstelling:

Simboolkompleks ————— Pastor ————— Pastorant

Alle middele waarvan die pastor gebruik maak, staan in diens van die verkondiging van die simboolkompleks. Die pastorant vervul nie 'n kreatiewe rol in die oordra van die simboolkompleks nie (Putman 1994:153). Die pastorant kan die boodskap aanvaar of verwerp. Die boodskap word gesien as onafhanklik van en nie uitgelewer aan die wette van die menslike geskiedenis nie. Die kontekstualiteit van die mens speel dus nie 'n wesenlike rol in die oordra van die boodskap nie.

Hierdie benadering tot pastoraat is eie aan die ortodoksie in sowel die Rooms Katolieke as die Reformatoriese gestalte daarvan (Van Knippenberg 1987:75). Die belangrikste verteenwoordiger van kerugmatiese pastoraat is Eduard Thurneysen.

Deelnemende pastoraat is die tweede hoofrigting wat deur Van Knippenberg (1987:76) uitgelig word. Hierdie stroming gaan daarvan uit dat mense in die proses van religieuse singewing 'n belangrike rol speel. 'n Kern teologiese vertrekpunt is dat God se heilshandelinge nooit plaasvind buite-om die geskiedenis van mense en die wêreld waarin hulle leef nie, maar juis midde daarin (Van Knippenberg 1987:77). Pastoraat is derhalwe diens aan die persoon in sy/haar individuele situasie (Putman 1994:153).

Wat die metode van deelnemende pastoraat betref, luister die pastor nie via die simboolkompleks na haar gespreksgenoot nie, maar via haar gespreksgenoot na die evangelie (Van Knippenberg 1987:77). Putman (1994:153) gee dit grafies as volg weer:

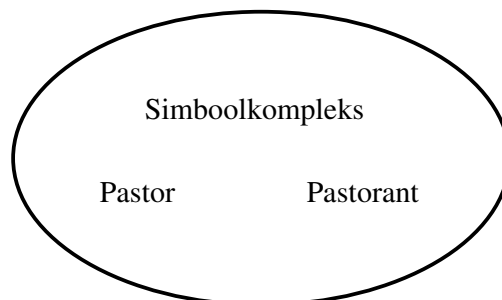
Pastor ————— Pastorant ————— Simboolkompleks

In deelnemende pastoraat speel die gesprek 'n belangrike rol (Putman 1994:153). Daar is duidelik sprake van 'n hermeneutiese bewussyn. Die individuele mens en

haar spesifieke situasie kry aandag. Die historiese bepaaldheid van sowel die boodskap as die menslike bestaan geniet erkenning. Voorts geld ook as vertrekpunt dat religieuse ontwikkeling vanuit die mens self moet kom en nie van buite af toegesê kan word nie. Daar is dus ruimte vir individualiteit en sodoende ook vir pluriformiteit.

Kritiek op laasgenoemde stroming is dat dit die gevaar inhou dat die simboolkompleks en die oordrag van die simboolkompleks volledig ondergeskik gemaak word aan die aktuele situasie van die pastorant (Putman 1994:153). Daardeur verloor die simboolkompleks sy selfstandigheid en daarmee ook sy kritiese krag. In die kerugmatiese model daarenteen word die persoon ondergeskik gemaak aan die oordrag van die simboolkompleks en daarby ontbreek die bewussyn van die hermeneutiese problematiek.

Van Knippenberg beskryf ook 'n derde model of rigting waarin gepoog word om die eensydighede van bogenoemde twee hoofrigtings te vermy, naamlik **kommunikatiewe pastoraat**. Kommunikatiewe pastoraat is gefundeer op die boustene van kerugma (kerugmatiese pastoraat) en deelname (deelnemende pastoraat) (Van Knippenberg 1987:79). In dié model word die oordrag van die simboolkompleks en persoonlike simbolisering op mekaar betrek in 'n dialogiese relasie (Putman 1994:153). Die geloofstradisie en die verhaal van die eie lewe word met behulp van mekaar gelees (Van Knippenberg 1987:79). Die rol van die gelowige word nie gereduseer tot die aanvaarding van 'n gegewe, onveranderlike geloofsleer nie (Putman 1994:153). Die betekenis van die geloof word nie onafhanklik van die geskiedenis van mense vasgestel nie. Die gelowige beskik oor 'n eie aktiewe rol in die simbolisering van die geloof. Dit moet telkens opnuut in 'n aktuele situasie gesimboliseer word. Dié proses realiseer langs die weg van dialoog waarin sowel die individuele gelowige as die tradisie oor 'n eie stem beskik (Putman 1994:154). Dit impliseer dat daar ruimte ontstaan vir pluriformiteit ten opsigte van die gesimboliseerde. Putman (1994:154) bied die volgende skets aan ter verheldering:



Die doel van die pastoraat is om die pastorant te help om 'n relasie te lê tussen persoonlike betekenis en die betekenis wat deur die Christendom en kultuur oorgelewer word (Putman 1994:154). Wanneer só 'n relasie gevorm word, kan *herkenning totstandkome*n (Putman 1994:154). Dit hoef uiteraard nie te gebeur nie, maar word die Christelike tradisie wel op 'n positiewe wyse herken, dan word dié tradisie van betekenis vir die persoonlike singewingsproses en kan dit lei tot die reorganisasie van die bestaande betekenisstelsel.

4.4 Refleksie

- **Die tipologie van Charles V. Gerkin.** 'n Vraag wat aan Gerkin gestel moet word, het betrekking op die geldigheid van sy onderskeid tussen die pastorale benaderings wat op die stellingsmatige model geskoei is en die benaderings wat die kenmerke vertoon van die ervarings-ekspressiwistiese model. Gerkin beperk die pastorale benaderings wat eie is aan die stellingsmatige model tot die teologies-kerugmatiese aanpak van Thurneysen en ander. Is dit egter net die teologieversadigde benaderings wat op stellingsmatige wyse waarheidsaansprake maak aangaande objektiewe realiteite (vergelyk Gerkin 1997:106)? Sou die pastorale benaderings wat die ervarings-ekspressiwistiese model volg en diep gewortel is in die moderne psigologie nie ook onder die stellingsmatige model kon resorteer nie? Die moderne psigologie bied homself tog aan as 'n wetenskap wat superieure waarheid en kennis beliggaam (Gerkin 1997:49; Gergen 1994:238). Hoewel dit met 'n ander groep stellings werk, maak die psigologie-geïnspireerde pastorale benaderings nie ook waarheidsaansprake aangaande objektiewe realiteite nie?

- **Van Knippenberg-Putman se indeling.** Die metode van die kerugmatiese pastoraat behels dat die pastor vanuit die simboolkompleks na die pastorant werk, skryf Van Knippenberg (1987:75). Genoemde skrywer sonder Thurneysen met sy Woordgesentreerde benadering uit as die belangrikste eksponent van hierdie vorm van pastoraat. Maar is dit net die Woordgesentreerde benadering van Thurneysen en ander wat vanuit die simboolkompleks na die pastorant werk? Is daar nie psigologiegesentreerde benaderings wat interpretasies aanbied vanuit 'n

ander simboolkompleks en dus ook werk vanuit die simboolkompleks na die gespreksgenoot nie? (vergelyk Holifield 1983:252).

- **Heitink se drie fases.** Postmoderne benaderings tot terapie fokus op die terapeutiese proses waardeur bruikbare terapeutiese verhale geskep word (Lax 1992:80). Reeds gefabriseerde terapeutiese verhale maak nie deel uit van die postmoderne terapeut se gereedskapkissie nie. Trouens, die postmoderne terapeut neem 'n posisie van nie-weet in (Shotter 1993:119). 'n Houding van nie-weet staan teenoor 'n terapeutiese benadering waarvolgens die terapeut die kliënt se ervarings verstaan en stuur aan die hand van die teoretiese narratiewe waaroor die terapeut by voorbaat beskik (Anderson 1997:134). Die postmoderne terapeut is nie 'n kundige op die gebied van lewensverhale nie, van wat die eintlike verhaal (probleem) oor sy gespreksgenoot is of behoort te wees nie (oplossing). Die terapeut se kundigheid strek oor 'n ander terrein. Hy/sy is 'n fasiliteerder van 'n gesprek/proses waarin terapeutiese verhale gekonstrueer word (Gergen 1994:243-244). Nuwe stromings in die pastoraat weerspieël 'n soortgelyke ingesteldheid. In Müller se bespreking van verhalende pastoraat gee hy nêrens voorkeur aan spesifieke inhoud wat in die gesprek behoort te funksioneer nie. Inteendeel, laasgenoemde onderskryf die *not-knowing position* van die terapeut (Müller 2000:17). Ook volgens Müller (2000:68) is die pastor 'n gesprekskunstenaar wat net drie stukkies gereedskap het, naamlik responsief-aktiewe luister, 'n nie-wetende posisie en gespreksvrae. Met net dié skamele gereedskap begelei die pastor die proses waarlangs sy gespreksgenoot se verhale geherstruktureer word om 'n meer hoopvolle toekoms binne te gaan.

Die kategorieë “pastoraat” en “terapie” wat Heitink (1998:49) gebruik om sy drieledige ontwikkelingslyn te skets, is egter nie spesifiek prosesverwante onderskeidings nie en het grotendeels betrekking op die inhoudelike intensie van die gesprek. Pastoraat is min of meer gelyk aan teologie en terapie is gelyk aan psigologie. Die vraag wat dus aan Heitink gestel moet word, is of die inhoudelik bepaalde kategorieë “pastoraat” en “terapie” werklik bruikbaar is om die eie aard van sekere nuwe (postmoderne) benaderings in die pastorale veld, wat juis

wegbeweeg van die inhoudelike en fokus op die prosesmatige, te beskryf? Dit lyk vir my nie so nie! Heitink (1998:80) verwys byvoorbeeld na Julian Müller as 'n verteenwoordiger van die huidige situasie (nuwe strominge?) in hermeneutiese pastoraat. 'n Paar bladsye vroeër noem dieselfde skrywer die naam van Daniël Louw, óók in verband met hermeneutiese pastoraat (Heitink 1998:76). Heitink se indeling laat hom dus in die eenaardige situasie beland waar hy Louw en Müller onder dieselfde opskrif, hermeneutiese pastoraat, groepeer, terwyl daar ingrypende verskille tussen dié twee se benadering tot pastoraat is.³⁸ Is dit nie moontlik om met 'n prosesbeskrywing vorendag te kom wat nie net die nuwe strominge nie, maar ook die meer klassieke benaderings kan akkommodeer en wat beter in staat is om belangrike nuanses te verreken nie? Ek meen dit is!

4.5 Die omgaan met verhale in pastorale benaderings

Ek stel voor dat pastorale benaderings gegroepeer word aan die hand van die wyse waarop daar in die gesprek met verhale omgegaan word. Die pastor en haar/sy gespreksgenoot is in 'n verhalende proses betrokke. Die pastorale proses behels die vertel en herformuleer van verhale met die oog op 'n hoopvolle toekoms vir die gespreksgenoot. Pastorale benaderings verskil egter oor die proses waarlangs hoopvolle verhale aan die bod kom.

Om hierdie vertrekpunt verder te eksploreer, hou sekere voordele in:

- Dit kan die fyner nuanses in pastorale benaderings beter akkommodeer as bogenoemde drie skematiserings.
- Dit plaas die klem op pastoraal-terapeutiese prosesse. Sodoende kan dit meer reg laat geskied aan nuwe benaderings in die pastoraat wat eerder prosesgeoriënteerd as inhoudgedrewe is.
- Die spanning tussen sogenaamde kerugmatiese en terapeutiese benaderings, waardeur al bogenoemde indelings min of meer beheers word, word

38. Ek het in hoofstuk 1.5 reeds hieraan aandag gegee.

getransendeer deur só 'n skematisering. Heitink (1998:69) noem hierdie spanning reeds 'n valse dilemma.

- Dit is meer getrou aan die konstruksionistiese uitgangspunt waarvolgens verhale en verhaalvorming van die allergrootste belang is in die terapeutiese proses.

Ek bied gevolglik 'n drieledige skematisering van pastorale benaderings aan, gegrond op die wyse waarop daar in pastoraat met verhale omgegaan is/word: (4.5.1) Pastoraat as die vervanging van die gespreksgenoot se verhaal; (4.5.2) Pastoraat as die ontwikkeling van die gespreksgenoot se verhaal; en (4.5.3) Pastoraat as die ko-konstruksie van 'n nuwe verhaal.

4.5.1 Pastoraat as die vervanging van die gespreksgenoot se verhaal.

Die gespreksgenoot kom altyd na die pastor met 'n verhaal van nood. In hierdie benadering word die gespreksgenoot die geleentheid gegee om sy/haar verhaal te vertel. Die pastor beskik egter ook oor verhale rakende menswees wat voortspruit uit sy akademiese vorming: teologiese verhale, psigologiese verhale, ensovoorts. Laasgenoemde groep verhale beskou hy as meer outentiek en sprekend van menswees as die verhale wat die gespreksgenoot self vertel. Die pastorale proses behels daarom dat die verhale van die gespreksgenoot algaande vervang word met die pastor se verhale en dat die gespreksgenoot die pastor se verhale sal aanvaar as méér verteenwoordigend en méér waar betreffende die gespreksgenoot se situasie.

Eduard Thurneysen, wat gewoonlik geassosieer word met die sogenaamde kerugmatiese pastoraat, sou goedskiks as voorbeeld kon dien van hierdie vorm van pastoraat (vergelyk Heitink 1998:43). Thurneysen (1962:147) beskryf pastorale sorg as die "... broadening and extension, by means of conversation, of the church's proclamation through Word and sacrament. This conversation is fundamentally concerned with the same content as contained in Word and sacrament." Die pastor is uiteraard die funksionaris wat daarvoor moet sorg dat

die kerk se boodskap, wat gegrond is op die Skrif en sakramente, beslag kry in die pastorale gesprek. Die inhoud van hierdie boodskap is die vergifnis van sonde wat aan die gespreksgenoot toegesê moet word (Thurneysen 1962:154).

Eerder as om Thurneysen meer breedvoerig te behandel, wil ek iemand wat nader aan die sogenaamde terapeutiese pastoraat is, hier aan die orde stel.

Gergen (1994:239) oordeel dat terapie in die twintigste eeu, met enkele uitsonderings, die volgende ingesteldheid behels het: "... the therapeutic process must inevitably result in the slow but inevitable replacement of the client's story with the therapist's." Dit hoef ons dus nie te verbaas as pastorale benaderings wat swaarder steun op terapeutiese insigte, 'n soortgelyke ingesteldheid sou openbaar nie. In die werk van **Rollo May**, wat in 1939 begin publiseer, kry ons 'n voorbeeld ter stawing van só 'n vermoede. Holifield (1983:256) som May se aanslag as volg op: "... early counseling techniques... often seemed to push and shove every 'symptom' until it fit some explanation, which was then communicated with flourish to the counselee." Holifield (1983:252-256) maak 'n uittreksel uit 'n gesprek wat May met 'n kliënt, 'n meneer Bronson, gehad het waarin May se benadering duidelik deurskemer.

'You appear to have a tremendously strong ambition,' he said.

'Yes, I am very ambitious....'

'Now we know that an exaggerated ambition, when the individual is not able to keep up his striving, is very often connected with some deep inferiority feeling.'

Bronson interrupted: 'I certainly have had an inferiority complex. It was connected with my being so small in high school, and I had to strive to make a place for myself.'

'Do you know what your position in the family indicates?'

Bronson did not, so May explained to him that the second child typically developed a prominent ambition.

'Yes, this seems to fit my case perfectly. When I was very young I can remember always trying to outdo my sister.'

May then asked Bronson if he could relate an early childhood memory. (Adler had argued that an early childhood memory was like a closeup snapshot of a personality.) Bronson told May of once having been carried home from a fair. He

also added a memory of a childhood dream in which he repeatedly climbed a ladder, only to fall when he reached the top.

‘That early memory doesn’t help so much,’ said May, ‘but the dream is very interesting. We can now see some rather distinct things about your personality pattern, Mr. Bronson.’ And May then explained to Bronson that his tension expressed an exaggerated ambition connected to a feeling of inferiority which had developed in part from his position in the family, and which was manifested in the dream. ‘Have you always been afraid of falling, or let us say, of failing?’³⁹

4.5.2 Pastoraat as die ontwikkeling van die gespreksgenoot se verhaal

In só ’n benadering word groot respek betoon teenoor die gespreksgenoot se verhaal. Die gespreksgenoot se verhaal is deurlopend die middelpunt van belangstelling. Dit word nie net vertel om insig te kry in die aard van die probleem nie, maar die uitkoms wat die pastorale gesprek oplewer, kom ook uit die gespreksgenoot se vertelde verhaal. Die pastorale proses behels dat die pastor die gespreksgenoot se verhaal ondersteun en help ontplooi.

Seward Hiltner is ’n klassieke eksponent van bogenoemde benadering. Hiltner (1949:19) definieer pastorale sorg as volg: “Broadly speaking, the special aim of pastoral counseling may be stated as the attempt by a pastor to help people help themselves through the process of gaining understanding of their inner conflicts.” Die probleme waarmee die pastor gewoonlik te doen kry, ontwikkel uit alledaagse lewensvraagstukke (Hiltner 1949:83). Hierdie lewensvraagstukke word vererger wanneer die perspektief wat ’n persoon daarop het, te eng is. Die doel van terapie is om iemand wat met ’n probleem aanmeld, te help om sy perspektief te verander, te verbreed. Indien die perspektief van die besorgde gespreksgenoot verander, kan sy benadering en hantering van die probleemsituasie gewysig word. Die pastorale proses waarlangs hierdie doel verwerklik word, is ’n verstaansproses (Hiltner 1949:20). Die verbreding van verstaan word gefasiliteer deur die reflekerende insigvrae en opmerkings van die pastor. Dit vereis dat die pastor nie-veroordelend luister na die verhaal wat sy gespreksgenoot vertel (Hiltner 1949:21). Die pastor kom dus nie met ’n nuwe verhaal of die oplossing vorendag nie. Hiltner

39. Sien Rollo May (1967:131-142) vir die volledige onderhoud.

(1946:21) skryf: “*Counselling is usually helping another person to help himself, not doing something for him* (hy kursiveer).” Pastoraat wat só verloop, werk dus net met die verhaal waarmee die gespreksgenoot na die pastor kom!

Hiltner (1946:81) tref ’n onderskeid tussen korttermyn en langtermyn pastorale werk. Bogenoemde proses het betrekking op korttermyn berading, wat die grootste deel van pastorale werk uitmaak. Ten spyte van die verskille tussen korttermyn en langtermyn pastoraat, meld Hiltner (1946:90): “Extended counseling is not more coercive, pushing, or directive than brief counseling.”

Onderstaande gesprek tussen ’n pastor en ’n sekere mevrou Finch illustreer die pastorale werkwyse wat Hiltner (1949:57-58, 61-62) voorstaan.

Mrs. Finch: Your sermon yesterday was quite appropriate, though I’m afraid I can’t recall the title you gave it.

Pastor: ‘Beyond Suffering’

Mrs. Finch: Yes, that was it. You seem to have strong convictions about certain things over which a good many of us are quite confused (*she pauses and watches the pastor, who nods; she continues*) (hy kursiveer). You talked about prayer, for instance. It’s never helped me a bit in the hard experiences of my life. My mother died when I was ten, just when I needed her most. When I was in my teens I had a stepmother who hated me. After I married I thought things would be all right for me, but I had two miscarriages and then lost my first child when he was six months old. After I got on my feet again and had a child, I had to spend over four months in the hospital with a serious illness (*she pauses*) (hy kursiveer). And now my husband is reported missing in Europe.

Pastor: You don’t think it’s quite fair that you’ve had, and still have, such terrific suffering as this certainly is.

Mrs. Finch: ‘Quite’ isn’t the word. I feel terrible. What have I done to deserve all these setbacks? If there is a God, why doesn’t he do something about people’s problems? (*Slight pause*) (hy kursiveer). And then if you kill yourself because you just can’t take it any more, the church calls it a sin and says you will go to hell (*long pause*) (hy kursiveer).

Pastor: It’s hard to understand how there can be a good God if circumstances of this kind are permitted.

Mrs. Finch: That's what I mean. How can there? I've not belonged to a church since I've been married – my husband thinks all religion is the bunk. But I used to believe in it, and I guess I always thought I could come back to it some day. But when I need it most I find it isn't worth anything.

Pastor: It hasn't helped you to make sense out of life.

Mrs. Finch: No it hasn't. But I wish it could, or something could. I didn't really expect anything when I came to the church service yesterday, but – well, I guess I did kind of hope for something. And what you said – it didn't ring true to me – but there was something in it. I thought maybe if I could talk to you I could see if there was anything. You seemed so confident. And what right have you to be confident when things like this are allowed to happen by a God you say is good?

Pastor: You feel torn between thinking there is no answer, and on the other hand wishing you could find the kind of answer you thought I was talking about.

Mrs. Finch: Yes, I suppose I am. I do wish I could feel the kind of certainty you seem to have, that prayer would really mean something to me and help me, and that I could think God was on my side. I wish it but I don't see how it can be. All these things, and now my husband (*she bows her head and holds her handkerchief to her eyes for a moment*) (hy kursiveer). I just don't have anything left to go on with, with him gone.

Pastor: It is tragic – and difficult. The last props seem to have been knocked out from under you.

Mrs. Finch: Yes they do. It's really my husband far more than any of these other things. After all, we were getting along well until he went into the service – and he was reported missing. He managed to do well financially, and my future is secure in that way, I – I didn't want children at first, after the miscarriages and Johnny's death, but later I did, and I have a lovely little boy. My childhood was hard, but I've survived. It's my husband. How *can* (hy kursiveer) I get along? My whole life seems to be gone.

Pastor: If he were here, you'd feel entirely different. But as it is, nothing in life seems worth while, even though you feel you have something you *should* (hy kursiveer) want to live for.

Mrs. Finch: Yes, I should want to, but it's like ashes. You've been very understanding, Dr. Blank, but I can't see why God lets such things happen or how prayer could help me face it and live as if living amounted to nothing.

Pastor: You'd like to but you can't quite do it.

Mrs. Finch: I do desperately want to. Oh, I know other men have been killed . There's a friend of mine in the neighborhood whose husband was killed two years ago. If we have a war it's got to happen to some. But why to me? Why does God pick out some and not others?

Pastor: It is difficult to face when it happens to us.

Mrs. Finch: Maybe it isn't quite as impossible as I've thought. And I guess God didn't make the war. But it's so hard to make any sense of these things inside. I've felt as if God had it in for *me* (hy kursiveer). I - I think maybe I see something I didn't see before. Could I – would it be asking too much if I could see you again in a week or two?

Hiltner (1949:62) beskou bostaande gesprek nie as 'n modelgeval nie, maar *it is so much in the right direction*.

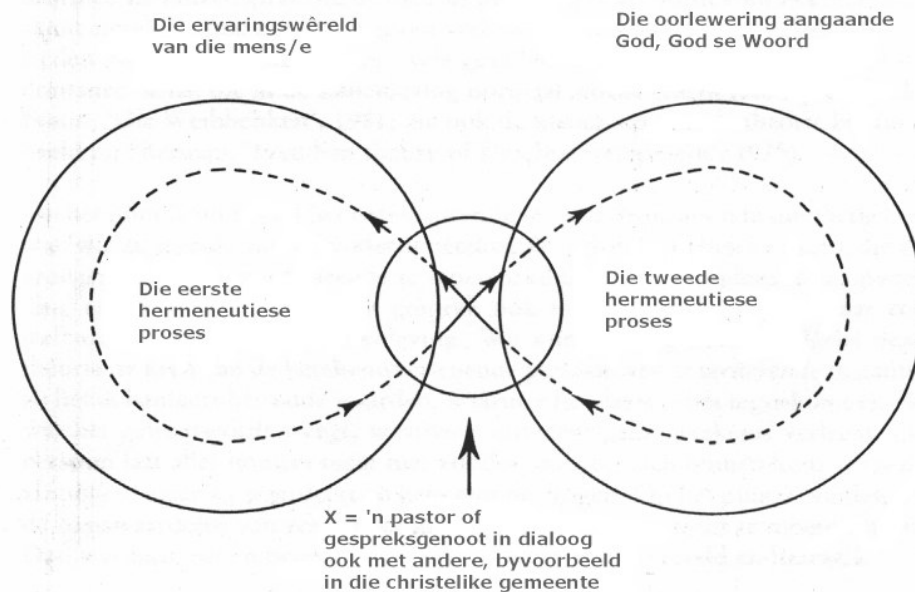
4.5.3 Pastoraat as die ko-konstruksie van 'n nuwe verhaal.

Persone soek 'n pastor op omdat hulle 'n behoefte het aan iemand wat na hul verhale van nood sal luister (Gerkin 1984:26). 'n Pastor is allereers 'n luisteraar na sulke verhale. 'n Pastor is egter nie net 'n luisteraar na verhale nie, maar sy/hy kom ook na die gesprek met eie verhale, onder andere met 'n interpretasie van God se verhaal met mense (Gerkin 1984:27). In die pastorale proses word die onderskeie verhaalkomplekse op mekaar betrek met die oog op die vorming van 'n nuwe verhaal wat vir die pastorant voorkeur uitsigte bied (Gerkin 1984:26). Hierdie nuwe verhaal of betekenis kompleks is nie afkomstig van een van die gespreksgenote nie. Dit is 'n skepping van en dit resulteer uit die pastorale proses. Die nuwe verhaal word geko-konstrueer deur die onderskeie gespreksgenote.

Die werk van **Riet Bons-Storm** (1989) word voorgelê as 'n voorbeeld van só 'n benadering tot pastoraat. Bons-Storm (1989:63) skryf dat ons in die pastoraat tot verstaan wil kom. Aan die een kant wil die pastor die gespreksgenoot verstaan, haar beelde, woorde en gebare sodat dit duidelik word wat die gespreksgenoot bedoel. Met die oog daarop moet die pastor goed luister en aan die gehoorde betekenis gee. Andersyds moet die pastor die uitsig op God oophou vir die gespreksgenoot. Dit vereis dat die pastor luister en betekenis gee aan die

getuienis van mense aangaande hul ervaring van God se openbaring, byvoorbeeld die tekste van die Bybel. Die pastor staan dus voor 'n tweeledige taak. Sy/hy moet na twee kante toe uitlêer wees: na die kant van die gespreksgenoot se biografie en na die kant van die Bybel.

Bons-Storm (1989:63) maak die volgende skematiese voorstelling van die pastorale proses soos deur haar vertolk:



Die pastor staan as 't ware tussen twee hermeneutiese sirkels en sal dié twee met mekaar in verband moet bring (Bons-Storm 1989:64). Die pastor beklee egter nie alleen hierdie posisie nie. Die pastor se gespreksgenoot neem saam met haar/hom hierdie plek in. Enersyds kom die gespreksgenoot saam met die pastor tot verstaan van sy/haar beleefde lewe en andersyds van wat die oorlewering aangaande God met sy/haar beleefde lewe te make het.

Die punt tussen dié twee sirkels noem Bons-Storm (1989:64) punt X. Die pastorale gebeure wat by punt X afspeel impliseer dat pastoraat nóg in menslike ervaring gesentreer is, nóg in die teologie gefundeer is (Bons-Storm 1989:67-68). Indien pastoraat se hermeneutiese uitgangspunt in ervaring lê, sou dit beteken dat

pastoraat deur ervaring gedetermineer word. Bons-Storm (1989:67) wys ook die tweede moontlikheid af, naamlik dat die teologie die hermeneutiese sleutel voorsien vir die pastoraat. Die teologiese tradisie is 'n veelkleurige stroom van menslike opvattinge en elkeen kies uit dié stroom wat vir hom/haar pas. Die tradisie lê nie soseer beslag op ons nie, maar ons lê beslag op die tradisie.

Die hermeneutiese sleutel waarmee die betekenis van verhale ontsluit word en nuwe interpretasies gemaak word, lê in die persoon self, die persoon van die pastor en/of sy gespreksgenoot. Bons-Storm (1989:64-67) maak met behulp van die kognitiewe psigologie 'n saak daarvoor uit dat punt X die eie paradigma verteenwoordig waarmee iemand, 'n pastor en/of sy gespreksgenoot, dit wat sy/hy teenkom, waardeur en uitlê.

Bons-Storm (1989:68) vestig die leser se aandag daarop dat, hoewel punt X 'n punt tussen die sirkels in bostaande skets is, staan dit nie los van hulle nie. Punt X oorvleuel deels met die ervaringswêreld van die mens en deels met die oorlewering aangaande God.

Het heeft wortels sowel in de traditie als in die ervaringswereld van de mens. Uit beide terreinen kiest de mens een hoeveelheid noties, gewoontes, berichten, die zij voor zichzelf laat gelden, *omdat zij meent dat zij slechts daarbij kan leven en sterven* (sy kursiveer). Zij kiest wat zij nodig meent te hebben om enig zelfrespect te hebben, om een leefbare relatie met anderen en met de wereld in het algemeen te hebben, om een zin te hebben, om te weten waartoe zij bestaat.

(Bons-Storm 1989:68)

In wat as samevattende gedagtes rakende die pastorale proses beskou kan word, skryf Bons-Storm (1989:90-91) dat pastoraat 'n drieledige hermeneutiese avontuur is:

- In die eerste plek rig 'n pastor haarself vanuit haar middelpunt X, tot 'n gespreksgenoot met die oog op 'n egte ontmoeting met laasgenoemde.
- In die tweede hermeneutiese proses rig die pastor en sy gespreksgenoot hulle tot die oorlewering aangaande God.

- In die derde hermeneutiese proses rig die pastor en sy gespreksgenoot hulle tot die vraag oor wat die berigte aangaande God te doen het met die eie lewenservaring. Die tweede en die derde prosesse kan wel onderskei word, maar in die praktyk nie altyd geskei word nie. Uit hierdie kritiese ontmoeting tussen die oorlewering aangaande God en die eie ervaringswêreld wat in "... een niet nader te verklaren moment tot stand komt, kan iets nuwens opbloeien..." (Bons-Storm 1989:91).

Julian Müller word as tweede voorbeeld genoem van hierdie derde benaderingswyse tot pastoraat.⁴⁰ In 'n onlangse artikel sluit Müller (2001:64) baie nou aan by 'n boek (*Bird by bird*) van Anne Lamott oor die skryfkuns. Müller (2001:64) benut die verhalende proses soos in Lamott se boek uiteengesit as 'n metafoor vir die hoofmomente van die pastoraal-terapeutiese proses. Sodoende vestig Müller die aandag daarop dat die pastorale proses die skep van 'n nuwe verhaal, 'n verhalende proses behels. Hoe word hierdie nuwe verhaal gevorm? My indruk van Müller se beskrywing is dat die verhaal geko-konstrueer word deur die onderskeie gespreksgenote binne die gesprek.

Die formule wat Müller (2001:65) vir die narratiewe terapeutiese proses voorstel, is ABDCE. Dié formule bevat die eerste letter van die kernwoord wat 'n bepaalde pastoraal-terapeutiese/verhalende moment aandui: "**A**ction", "**B**ackground", "**D**evelopment", "**C**limax" en "**E**nding".

- **Aksie** (*Action*). In dié moment kry die probleembeskrywing onder andere aandag. Dit gaan egter om meer as die probleembeskrywing. Müller (2001:65) wil nie net op die probleembeskrywing konsentreer nie. Genoemde skrywer is van mening dat persone wat vir terapie kom juis geneig is om hul verhale volledig vanuit die perspektief van die probleem te vertel. Die doel van terapie is egter om 'n alternatiewe verhaal te ontwikkel waarin die probleem nie domineer nie. Indien 'n terapeut uitsluitlik op die probleem sou fokus versterk hy/sy sodoende die

40. Julian Müller se bydrae tot pastoraat is reeds vroeër (Hoofstuk 1) bespreek. Hier word volstaan met 'n verwysing na die enkele artikel waarin die pastorale proses eksplisiet aandag kry.

probleemgerigtheid van sy/haar gespreksgenote en belemmer hy/sy daardeur die geleentheid vir nuwe verhale om na vore te kom.

Daarom wil Müller in die aksie-moment aan die hede aandag gee. Die hede is dinamies en omvat 'n ryke verskeidenheid verhale. Om op die aksie, die hede, te konsentreer bied daarom hoop vir die toekoms: "To take the action seriously and to have it told, is to open up a possibility, to create a new now for tomorrow" (Müller 2001:66).

- **Agtergrond** (*Background*). Die gespreksgenoot kry die geleentheid om die aksie teen 'n bepaalde agtergrond te plaas. Die verledeverhale kom aan die beurt. Om die verledeverhale te vertel, behels in baie gevalle dat die kinderjare herbesoek word. Verhale van vervloë verjaarsdae, vakansies, Kersfeeste, alles wat die gespreksgenoot kan onthou, kan vertel word. Soms bring dit mee dat pynlike, heimlike en sensitiewe gebeure verhaal word.
- **Ontwikkeling** (*Development*). Die karakters of gespreksgenote se verhale kry geleentheid om te ontwikkel. Müller (2001:67), in aansluiting by Lamott, vergelyk die proses van verhaalontwikkeling met 'n Polaroid-foto waarop die figure algaande helderder word. Tydens verhaalontwikkeling kom die *plot* na vore, kristaliseer die knoop in die gesamentlik gekonstrueerde verhaal. Dit is dikwels 'n tydsame proses wat van die terapeut geduld, nuuskierigheid en werklike belangstelling in die "karakters" vra.

Die knoop in die verhaal word nie deur die terapeut blootgelê nie. Die terapeut wag vir sy gespreksgenote om hom/haar van die knoop te voorsien. "To stick to your 'characters', to trust them, to know that they will in the end provide the plot. You as therapist just have to wait and be willing to 'write it down'. That is your contribution, to reflect and facilitate and wait until the plot emerges" (Müller 2001:67). Hierdie wagtende houding beteken nie dat die terapeut passief is nie. Hy/sy tree nie op as 'n sekretaris nie. Die terapeut moet goed kan luister en eweveel omgee vir elk van sy gespreksgenote. Die posisie van die terapeut is

eerder vergelykbaar met die assistent-skrywer van 'n persoon wat 'n outobiografie voorberei.

- **Klimaks** (*Climax*). “You move them along until everything comes together in the climax, after which things are different for the main characters, different in some real way” (Lamott, aangehaal in Müller 2001:68). Die klimaks of moment van verandering word nie beplan, beheer of geïnisieer deur die terapeut nie. Die terapeut weet nie vooruit watter verandering nodig is nie. Die verandering wat in die terapeutiese gesprek plaasvind is verrassend en onvoorspelbaar. Terwyl die terapeut dalk tydelike bestemmings in die oog mag hê, moet hy/sy die *plot* toelaat om self te ontwikkel in 'n klimaks! “If you're lost in the forest, let the horse find the way home. You have to stop directing, because you will only get in the way” (Lamott, aangehaal in Müller 2001:68).

Dié wyse van ontknoping kan alleen plaasvind as die terapeut in 'n respekvolle en eerbiedige verhouding met sy gespreksgenote staan. Respek en eerbied beteken in dié geval dat die terapeut sy gespreksgenote toelaat om hul eie rigting huiswaarts te vind, ook al gaan dit vir hulle (die gespreksgenote) gepaard met lyding.

Op hierdie punt kan die verhale aangaande God ook aan die orde gestel word. “Both good writing and therapy moves on the edges of life, are interested in the essence of life and of relationships” (Müller 2001:68). Die terapeut bring God nie van buite-af die gesprek binne nie, maar hier op die grenssituasies van die lewe, waar die lewe en verhoudings diepgaande blootgelê word, ontstaan 'n natuurlike plek vir die verhale aangaande God om ter sprake te kom.

- **Die einde** (*Ending*). Nadat die “karakters” hul eie *plot* ontwikkel het en dit uitloop het op die klimaks wat hulle bewerk het, moet die terapeut die einde aanvaar wat hulle pas (Müller 2001:69). Die narratiewe benadering vereis dat die terapeut sy eie ontwerpte einde prysgee en tevrede is met die “karakters” se verbeelde einde.

Müller (2001:70) vat die hele narratief terapeutiese proses as volg saam:

As writing, therapy sets off with **action** (hy lig uit) of some sort. In the description of the action the need arises to have the **background** (hy lig uit). And with background and action you have characters, and with characters it is inevitable to have **development** (hy lig uit). With development there is dynamic and one can expect to move to some sort of a **climax** (hy lig uit). Therapy is like any other story, bound to have an **ending** (hy lig uit) somewhere. Hopefully the end will be happy, but in any case, there will be an end that's different from the beginning. In that sense the end will always be better than the start. It provides a new, although not always pleasant perspective.